

Évnyitó Takáts Gyulával

(Napló-részlet)

2006. jan. 6.

Itthon a postából előkerült egy könyv. Takáts Gyula *Öt esztendő Drangalagban* címmel megjelent naplójegyzetei, melyeket óriási élvezettel olvastam folytatásokban a Somogyban. Gyászba borultam, mikor befejeződtek. Biztosan van titkos megérzés: két napja került elő Gyula bácsi neve és lírája a vizsgáztatás során, és íme...

Nézegettem a címlapot. Ilyennek ismertem meg. Egyszer bejött a Petőfi Irodalmi Múzeumba, s megkeresett Parancs Janót meg engem félig a földbe süllyesztett „munkaszobáinkban”, a múzeum senki más által fel nem derített részén, ahová az akkori főigazgató zárt el a világtól. Letelepedett, és két üveg bort varázsolt elő a hazánk-szerzte ismert Bece-hegy terméséből.

Rémülten tiltakoztunk. Néhány napja írtuk alá a zord körlevelet: „Aki a múzeumban szeszes italt fogyaszt...”

Gyula bácsi csippentett: „Sebaj gyerekek, Socrates accusatus est quod corrumperel inventum.* Fogjátok rám, nyugodtan. De hozzatok poharat és valami harapnivalót!”

Gyönyörű délelőtt volt. Mint az, amikor szárszói házunknál apám emléktáblájának avatásakor váratlanul megjelent Fodor Andrással, aki a szép beszédet mondta. Mintha a nemzedék verődött volna össze.

Kinyitottam a könyvet. Csöngött a telefon. Szeghalmi Elemér remek basszus. „Láttad?” Láttam. „Tudod, fogatkoznak, akikkel Takáts Gyuláról beszélgethetek.” Írsz majd róla? – kérdem. „Írok, hogyne írnék!”

Elemérnek kitűnő esszéje vár megjelenésre a Vigiliánál. Nem először és nem utoljára írt Takáts Gyuláról. Egy-két éve bizonyára az Új Emberben írt volna, de onnan kihajózták azok, akiknek nincs ismeretük arról, hogy a keresztény irodalomtörténet-írás emblematikus figurája. Már a fotelban ült, amikor én a szék legszélére mertem letenni a fenekem.

Délután Drangalagba költöztem, s ott lakoztam volna este is, ha nem vezérelt volna a hiúságom a tévé elé. De mert az vezérelt, megszemlélem magamat, amint Zimándi Piusról prelegálok a Duna Tv-ben. Megint kísértett az ifjúság. Lefekvés előtt T.Gy. egyik kötetét készítettem az íróasztalra.

Január 7.

Nehéz úgy olvasni, hogy a konyhából szenzációs illatok kúsznak a szobába. Judit ismét remekel. Másfelől Bach egyik zenekari szvitje szól John Eliot Gardiner vezényletével. Amikor még vígan közlekedtem, le-leparkoltam egy lemezbolt-

* Szókratészt azzal vádolták, hogy megrontja az ifjúságot.

ban. Ez a felvétel is egy ilyen könnyelmű pillanat emlékét őrzi. A két lemez 2400 forintot kóstált. Békebeli idők... Olvasom Takáts Gyula naplóját, s felmerülnek emlékeimből az általa szeretett és kevésbé kedvelt arcok. Ez a generáció nem szemlélte ájult csodálattal sem az irodalmat, sem művelőit. Mi manapság nem merésznénk olyan sorokat leírni Radnóti jellemzéséül, mint Gyula bácsi. Olyanokat még kevésbé, aminőket Radnóti írt le Babitsról.

Hogyan is fogalmazhatnám meg első benyomásaimat? E jegyzetek írója a sokszor lenézően emlegetett vidékiség fogalmát nem ismerte, valós hátrányait pedig azzal ellensúlyozta, hogy Helikont teremtett maga köré. Ezért olyan otthonos mindenütt, s ezért kelti az otthonosság remek érzését olvasójában is. Szeretett „otthon” lenni, s szerette azokat, akik ezt az érzületet teremtették meg számára. Pomogáts Béláékról többször is hálásan és szeretettel mondja el ezt. Nem véletlenül. Klárit és Bélát egyszer majd intézményként emlegetik.

Jókat mulattam Kolozvári Grandpierre Emilről adott jellemzésén. E jeles prózáíró valóban „kiadta” ismerősét és rokonait. Az őt körülvevő hölgykoszorú számos tagjáról nem is szólva.

Könyvet írtam róla. Ha jól emlékszem, nem saját elhatározásomból. Fárasztó művelet volt: minden elkészült fejezetét be kellett mutatnom neki, s ő különösen jelzőimet javítgatta nem kevés gonddal. A jóból kitűnő, a kitűnőből remek lett. Amikor elkészültem, kedvetlenül biggyesztett. Soraimból nem világlott ki, hogy Mikszáthhoz mérhető író. Így aztán Kardos Györgyöt is meggyőzte: ne jelenjék meg a könyv. Szerencsémre megkaptam a honoráriumot. Viszonyunk mindazonáltal felhőtlen maradt. Üldögéltünk a Vérhalom téri padok valamelyikén, és gyermekeimet tartottam szemmel, ő a csinos nőket. Közben szidalmazta az irodalmi életet – joggal – és az írókat. Képes Géza volt a kivétel. Az a Képes Géza, akiről Takáts Gyula is oly melegen szól. Képes valóban „nyelvzseni” volt, csak azt nem értettem soha, miért őrjöngött, ha nyelvünk finnugor eredetéről hallott.

Mennyi méltatlan gyanúsítgatás! Mennyi mesterséges akadály! Tiltás! Az elhallgattatás évei után még ezek is egyfajta korlátozott szabadságot jelentettek. Hány ügyeskedő lovagolt a hullámok tetején, s hányan fuldokoltak alatt!

Csoda-e, ha a naplóíró székszissel és bírálattal szemlélte korát? Sokszor támadt olvasás közben olyan érzésem, hogy visszamenekült volna a múltba, és életre keltette volna nemzedéktársai közül a holtakat. Elsősorban Jékely Zoltánt, akit – mint az érintetlenek és egyenes gerincűek javát – igyekeztek kiebrudalni az akkori döbbenetes elvek szerint gyártott irodalmi *háromból*. E hadművelet legfontosabb része az elhallgattatás volt. Gyula bácsi azonban nem fogta be pörös száját. Önsajnálát és magamutogatás helyett értük küzdött néhány hasonlóan kemény fegyvertársával. Némi lelkifurdalással szembesültünk az általa újra meg újra leírt nevekkal: Csorba Győző, Forgács Antal, Hajnal Anna, Jánossy István, Jékely Zoltán, Kálnoky László, Képes Géza, Keresztury Dezső, Kiss Tamás, Thurzó Gábor, Toldalagi Pál... mi lesz a sorsuk? Vajon hagyjuk őket, hogy a hűtlen feledés betemesse nevüket és emlékezetüket?

Egyik legkedvesebb Takáts Gyula-kötetem az 1965-ös *Évek, madarak*. Nemcsak a versek miatt, bár emlékezetemben őrzöm azt a vitaülést, amelyen az 1945 utáni magyar irodalomtörténet tervezetét szedték ízekre. Talán 1974-et

írtunk. A Gyula bácsiról írt rész már elkészült. Az volt a lényege, hogy ez a költő füvekről, fákról és madarokról ír, költeményeiből hiányzik az elmélyültség.

Pomogáts Bélával karöltve hevesen tiltakoztunk. Végül Béládi Miklós hozzám fordult: „Akkor írd meg te!”

Először az *Évek, madarakat* emeltem le a polcról. Benne esküvői meghívókon apám bőséges jegyzetei. Ezeket megőriztem. A ceruzairás kicsit megkopott, az oldalszámok, amelyeken a legszebb versek olvashatók, pontosan kivehetőek ma is. A *Nagyapám* különösen megfoghatta, néhány sora mellé vonást húzott a margóra,

*S a porcelángombos díványra ült,
mely ott trafikja sarkában bevert,
s pár ráérő úrral fürge kártyát
s illatos, imbolygó tervet kevert...
Térdükön ülve, hallgattam őket.
Szemem sétált a gerendák rácsán,
s kinn az est finom vonója játszott
falunk szívéen, mint cigány a brácsán.*

Az utolsó három sor mellé felkiáltójelet is tett a margón, s így jellemezte: a „polgár-Dunántúl”. Ez a sajátos dunántúliság, pontosabban „somogyiség” apám szerint Takáts Gyula lírájának legjellemzőbb jegye. A költő Rippl-Rónairól írt jellemzését rá, magára érezte érvényesnek: „... ez világot jelent nála, és nem provincionizmust”. S hogy ez mennyire igaz, a naplójegyzetei is bizonyítják.

Január 8.

Folytatom a Takáts Gyuláról írtakat. Mindig öröm jelentékeny költővel és lírával szembesülni.

Kíváncsi voltam, mit írt naplójába Gyula bácsi negyed százada, január 8-án. A következőt: „*A demokráciák tévedése az, hogy a népet összetévesztik a párttal, a pártokkal. A nép nem pártokat, hanem jólétet és jó közérzetet kíván.*” Egy nappal később is ezt a meglátását egészítette ki eképpen. „*Minden életforma és társadalom tönkretévője és legnagyobb mérgezője a hazugság. Ettől kellene megszabadulni.*” Kellene...

Csodálkozva nézem, hogy apám *Olvadás közben* című kötetének egyik legterjedelmesebb bírálata szól az *Évek, madarakról*. Persze a költő e könyvében addigi útját és poétikai törekvéseit összegezte. Apámnak ez az írása *A Könyv* 1965. 8. számában jelent meg, s a szerkesztőtől is kellett némi bátorság, hogy leközzölje.

Asztalánál akkor még nem állt ott Csu Fu, a kínai költő, aki legizgalmasabb korszakának verseit „diktálta”. Megjelenéséről a napló tudósít, szerepének jelentőségét azonban nekünk kellene kihüvelyeznünk. Ehhez azonban egy könyv terjedelme sem elegendő. Talán a szabadság, az álarcos szabadság esélyét kínálta. 1981 után már nem volt annyira végletes a diktatúra, mégsem ok nélkül írta Takáts Gyula: „*A szörnyűségek általában akkor kezdődnek, amikor egy-egy rendszer vezetői nem érzik, hogy eljárt eszméik fölött az idő. Túllépett. Ilyenkor nyúlnak ideáik védelmére a zsarnokság eszközeihez.*” De voltak-e ideáik azoknak, akikről jogos megvetéssel ír? Hatalmuk volt és annak göggyével szolgálták a még hatalmasabbakat. De „ideák”?

Azon tünődtem, vajon a fiatalabbak is átérzik-e Takáts Gyula örömeit és szomorúságait. Átélik-e annak szomorúságát és árvaságát, aki mellől lassacskán kihalnak nemzedéktársai, barátai? Az a pár sor, amely Jékely Zoltán temetése után íródott, a magyar emlékező próza nagy teljesítménye. Idemácsolom, megkönnyeztem és közben arra a költőre gondoltam, aki napról-napra egyre mélyebbről húzta föl az imádság vizét. Gyula bácsi szerint Weöres Sándor és ő voltak a nemzedékük legnagyobbjai. Ezzel Babits is egyetértett, amikor a Nyugat lábjegyzetében őket kettejük mentesítette Halász Gábor kritikájának hatálya alól.

De olvassuk Takáts Gyulát:

Győri János, Zsoli szeretett szerkesztője elmondta az utolsó Jékely-napok történetét. A kiadóban ő lett a magyar klasszikusok osztályának szerkesztője. Így az első klasszikus Jékely Zoltán lett. Meséli, hogy megkapta tőle Áprily gyertyatartóját, amit Zsoli úgy adott át, ha nem ébred föl, úgy gyűjtsen benne gyertyát, amint édesapja, Áprily halálakor ő is gyűjtött. Elmondta, hogy egész válogatott kötetét végiglapozták. Győri János válogatta a kötetet. A versek történetét is elmondta. Három és fél óráig beszéltek meg, és ezt János végigjegyzetelte. Zsoli úgy beszélt prosztataműtétje előtt, mint aki úgyis meghal. Megköszönte, hogy ott volt nála János.

„Legalább három óráig nem a halállal társalogtam. Megszabadultam a haláltól.” Új novelláskötetének egyik nyomdai példányát, melyet a főigazgatóságtól a megjelenés előtt nézett át, János bevitte neki. Ezt az orvosának Zoli dedikálva adta át. Utolsó versének a *Gyertyaláng* címet adta. (Azt hiszem, a válogatott kötet címe is ez lett.) Mindezt meg-megújuló zokogással mondta és köszönte Győri Jánosnak. Én magam sem tudtam – mondja János – a könnyeimet rejtteni. Ezekről az emlékektől, a beszélgetéstől én is alig tudok szabadulni... Kilométer hosszú sor kísérte utolsó útjára a Czigler nagymama sírjához, ahova temették, végakarata szerint. Makkai László beszélt itt, de hol volt ez Lator László tömör, szép búcsúztatójától! Aztán az Erdélyi Diákok Egyesülete nevében beszéltek ketten is. Zsoltárversek éneke mellett a *Himnusz*t énekelték utoljára. Őt szál fehér szegfűt tettem a koszorúk, virágok tömegére, és amikor tettem le, akkor fogta meg a kezemet Jékely Márta. Csupa könny volt a szemünk. Zsoli is fölnézhetett ránk. Egy régi szép gondolatának szomorú pillanatát láthatta tán.

Varga István, akinek reflexió- és emlékezéssor közlését és megjelenését köszönhetjük, *Utószavában* arról ír, hogy „Drangalag Kaposvár, Drangalag Somogy, és Magyarország is Drangalag, miként az Európa és az egész világ.” Ennek bizonyítéka az 1990-ben megjelent *Versek Drangalagból* című kötet is. Az egyik legizgalmasabb talányos költemény a Drangalagban élő Csu Fut idézi:

*És Drangalagban él Csu Fu.
– De hol?... És merre Drangalag?...
Szomszédja sincs csupán ege,
Kiszabva egy kicsi darab
s alatta mindig ugyanaz a van?-
... És mosolyával válaszolt Csu Fu,
mert ragyogott, s ő szólt neki
a nap alatt, itt is
a mindig ugyanaz a van.*

A naplójegyzetekből is kiviláglik: Takáts Gyula számára a „van” a legfontosabb ihlető. Vannak a hétköznapok apró csodái és örömei, a barátságok és barátok, az álmok és a múlt, amely legalább annyira jelenvaló, mint a napi események. Ezek gyakran homályosak, zavarosak, s ebből a homályból mind fényesebben merül föl a múlt, az öregedő Babits, az *Ezüstkor* és annyi más közös erőfeszítése e nemzedéknek, amellyel még a naplójegyzetek írásakor is igyekeztek kiradírozni az irodalmi folyamatból.

Elmondom, lássátok ti is az egyik sokat mondó cím. Filippo Lippi *A család* című képének reprodukciója az indító élmény, de mesterien érzékelteti, amint a látvány hatására kitágul a vers tere:

*Még áll a fa asztalomon.
Arany csillaggal a fenyő
s Filippo Lippi „A család”
képével a szobámba nő.*

*Kitárul sziklája fala...
Felbője és a levegő
a könyveim között subog
s olasz ecsettel egyre nő.*

*A gyermek és a glóriák...
Színiük, szívük fényében mit tegyek? –
Elmondom, lássátok ti is
szikláitok közt emberek...*

Valóban sziklakká keményedett a szívünk. Takáts Gyula ezen változtatna. Egy költő természetesen nem elegendő e célkitűzés megvalósítására. De a fényesség, amelyet költeményében idéz, nem hűnyó világosságával talán segít célba találnunk, s utunk során ezek a versek is segíthetnek.

A naplójegyzetek és a versek is egy lassacskán elfeledett világrend és -szemlélet otthonosságát idézik. Ebben az otthonban békesség uralkodik, az eltorzított világ sem uralkodhat a hegyélen: „*otthon vagyok eképpen így – lopóval a bordók között. – Húzom arcomhoz a napot – s a gyertyaláng fölött// pislákol katakombasor. – A hegy testébe ásva – idézi Rómát szép Somogy – egy rombadőlt présházban.*” (*Otthon vagyok eképpen így*)

Miközben Gyula bácsi köteteit lapozom, a rádióban a Mozart – és Bartók – évfordulóról beszél egy zenetudós. Történetietlen volna Takáts Gyulát Mozart-hoz hasonlítani? Nem hiszem. Mindketten arcukhoz húzták a napot, s tudták, tudják, hogy egy „másik birodalomnak” is tagjai,

*melynek polgára nem a test,
de rajta túl! ... És az a nagyobb!
És búzán, napon át talán
már abban is otthon vagyok?*

(Melynek polgára nem a test)